

los malos. Ergo videtur quod intellectum penetrare possint.

7. Praeterea, ipsi etiam dicuntur inceptorum malorum. Sed incendere pertinet ad affectum cuius est amare. Ergo videtur quod etiam in voluntatem nostram imprimere possint et eam intrare.

Solutio. Respondeo dicendum, quod Angeli boni et mali ex virtute naturae suae habent potestatem transmutandi corpora nostra sicut etiam alia corpora naturalia; et quia ubi operantur ibi sunt, ideo nostris corporibus illabuntur, et per consequens etiam impressionem habent in potentias affixas organis, quarum operationes immutantur ad immutationem organorum, sicut est sensus, imaginatio, et huiusmodi; sic etiam per accidens eorum operatio resultat in intellectum, cuius obiectum est phantasia, sicut color visus, ut dicitur in 5 de Anima. Sed tamen hoc non provenit usque ad voluntatem: quia voluntas neque quantum ad actum neque quantum ad obiectum dependet ex organo corporali: quia obiectum suum ab intellectu accipit secundum quod intellectus apprehendit aliquid in ratione boni.

Ad primum ergo dicendum, quod daemon dicitur non intus adesse simulacro quasi virtus conjuncta, ita quod ex daemone et simulacro fiat unum, sicut idolatrae putabant aliquid numen in imaginibus corporalibus esse.

Ad secundum dicendum, quod anima non est in corpore sicut in loco, sed sicut forma in materia; et ideo non est unitis rationis operatio quam anima in corpore efficit, et daemon; unde sine confusione operationum utrumque simul in eadem corporis parte esse potest.

Ad tertium dicendum, quod esse intra aliquid, est esse intra terminos ejus. Corpus autem habet terminos duplicis rationis, scilicet quantitatis et essentiae; et ideo Angelus operans intra terminos corporalis quantitatis, corpori illabitur; non autem ita quod sit intra terminos essentiae suae, nec sicut pars, nec sicut virtus dans esse: quia esse est per creationem a Deo. Substantia autem spiritualis non habet terminos quantitatis, sed tantum essentiae; et ideo in ipsam non intrat nisi ille qui dat esse, scilicet Deus creator, qui habet intrinsicam essentiae operationem; aliae autem perfectiones sunt superadditae ad essentiam; unde Angelus illuminans non dicitur esse in Angelo et in anima, sed extrinsecus aliquid operari.

Ad quartum dicendum, quod formae quae videntur in istis praestigis, non sunt nisi in sensu. Hoc autem potest dupliciter contingere per daemonum operationem. Uno modo ut species quae sunt in imaginatione servatae operatione daemonum ad organa sensuum fluant, sicut contingit in somno; et ideo quando illae species contingunt organa sensuum exterioris, videntur ac si essent res praesentes extra, et actu sentirentur. Alius modus potest esse ex immutatione organorum, quibus immutatis, fallitur sensus iudicium, sicut in eo qui habet gustum corruptum, cui omnia videntur amara. Hoc autem facere possunt virtute quarumdam rerum naturalium, sicut ad vaporationem cuiusdam fumi trabes domus videntur serpentes, et multa experimenta huiusmodi inveniuntur.

Ad quintum dicendum, quod cogitationes eorum seire solius Dei est. Possunt tamen Angeli aliquas earum conicere ex signis corporalibus ex-

terioribus, scilicet ex immutatione vultus (1), sicut dicitur:

In vultu legitur hominis secreta voluntas:

et ex motu cordis, sicut per qualitatem pulsus etiam a medicis passiones animae cognoscuntur.

Ad sextum dicendum, quod mali Angeli cogitationes immittunt, ut prius dictum est, illustrando phantasmata, ut secundum diversas eorum compositiones possint novae intentiones ab eis accipi. Non tamen intellectus cogitur eas accipere: quia praeter obiectum et potentiam cognoscentem, exigitur ad actuale cognitionem intentio cognoscentis vel per sensum vel per intellectum. Sed boni Angeli etiam directe in intellectum imprimere possunt: quia, secundum Augustinum (lib. 10 de civit. Dei, cap. 16), operantur in intelligentias nostras miris quibusdam modis. Hoc autem est in quantum lumen intellectus agentis nostri confortatur per intellectuale lumen ipsorum. Sed hoc daemones non competit: quia quamvis naturale lumen eorum sit efficacius quam lumen intellectus nostri, tamen lumine gratiae non sunt perfecti, sed tenebris culpae obumbrati; et ideo non intendunt iudicium rationis nostrae rectificare per conformationem intellectus luminis, sed aliqua nobis ostendere ex quibus decipiamur, quod faciunt phantasmata illustrando.

Ad septimum dicendum, quod daemones dicuntur inceptorum, in quantum faciunt fervere sanguinem; et sic anima ad concupiscendum disponitur, sicut etiam quidam cibi libidinem provocant. In voluntatem autem imprimere solius Dei est, quod est propter libertatem voluntatis, quae est domina sui actus, et non cogitur ab obiecto, sicut intellectus cogitur demonstratione. Unde patet ex praedictis quod daemones imprimunt in phantasmata, sed Angeli etiam in intellectum; Deus autem solus in voluntatem.

#### ARTICULUS VI.

*Utrum Deus apparuerit in figuris corporalibus.*

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quod ipse Deus in corporalibus figuris non apparuerit. Huiusmodi enim apparitiones factae patribus in Prophetis, factae sunt mediantibus Angelis, quorum etiam dispositione lex tradita est, ut dicitur Act. 7, et ad Hebr. 2. Sed ille apparet qui immediate revelationem facit. Ergo videtur quod in huiusmodi formis corporalibus Deus non apparuerit.

2. Praeterea, Angelus apparet visibiliter assumit corpus in quo videtur. Sed Deus nunquam assumpsit corpus, nisi in unitate personae. Ergo videtur, quod ipse in corporalibus figuris non videatur.

3. Praeterea, Angelus qui apparet in aliquo corpore, est in eo in quo prius non fuerat. Sed in illis creaturis in quibus apparet dicitur Deus non est nisi sicut prius fuerat, scilicet per essentiam, praesentiam et potentiam. Ergo videtur quod ipse non apparebat.

4. Praeterea, si ipse Deus apparuerit, ergo videtur quod missio visibilis facta fuerit in veteri Testamento, sicut etiam in novo, quod a sanctis negatur.

(1) Al. virtutis. Nicolai visus.

Ad quartum dicendum, quod immisio visibilis divinae personae differt ab apparitione, de qua differentia dictum est, in 1, dist. 16.

#### Expositio textus.

*Ad patiendum humor et humis; ad faciendum aer et ignis aptitudinem habent.* Videtur hoc esse falsum: quia in aqua dominatur qualitas activa, scilicet frigidum; et ita videtur magis esse activa quam aer in quo dominatur qualitas passiva, scilicet humidum.— Et dicendum, quod ista obiecto procedit, considerata actione et passione secundum qualitates activas et passivas. Sed aliter est, si consideretur secundum formas substantiales quae sunt prima principia actionis; quanto enim aliquid est magis subtile, magis est activum, quia plus habet de forma; et grossum est magis passivum, quia plus habet de materia.

*Sed ubi Deum hominibus in corporalibus imaginibus apparuisse assertit, perplexam questionem proponit.* Hic movetur questio habens tres partes secundum tres modos quibus potest divina apparitio aestimari. Unus modus est ut aliqua nova creatura creetur ad hoc quod in ea Deus appareat, et hoc verum est si per creationem intelligatur formatio corporis facta per ministerium Angelorum. Secundus modus est ut Angeli corpora naturaliter unita diversimode transformant ad exprimendum diversas similitudines. Tertius modus est ut supra corpora quae habent, alia grossiora assumant, quasi indumenta quibus induantur: et utrumque istorum falsum est, quia supponit Angelos habere corpora naturaliter unita.

*Visibile enim quidquam non est quod non sit mobile.* Istud absolute verum est (1), si intelligatur de visu exteriori: quia omne visibile est corpus naturale, et omne corpus naturale est mobile vel secundum locum vel alio modo.

(2) *Daemones per energeticam operationem non credimus substantialiter illabi animae.* Energia dicitur ab eo quod est in, et ergia, quod est labor, et geos, quod est terra (3) et convenit his qui interiori terrestri et melanchonico humore laborant: quia tales usu rationis privantur; ideo energumeni etiam dicuntur illi qui interiori a daemone possidentur.

(1) Al. visibile est quidquid non est etc. Istud absolute verum non est etc.

(2) Al. Per energumenos etc.

(3) Inauspicata explicatio, nec satis graecae voci respondens: Nicolai.

## DISTINCTIO IX.

*De ordinum distinctione, et quot sint, et quid sint.*

Post praedicta, superest cognoscere de ordinibus Angelorum quod Scriptura tradit, quae in pluribus locis novem esse ordines Angelorum pronuntiat, scilicet Angelos, Archangelos, Principatus, Potestates, Virtutes, Dominationes, Thronos, Cherubim, et Seraphim. Et inveniuntur in istis ordinibus tria genera esse, et in singulis tres ordines, ut Trinitatis similitudo in eis insinuetur impressa. Unde Dionysius (lib. de cael. Hier., cap. 6) tres ordines Angelorum esse tradit, ternos in singulis ponens. Sunt enim tres ordines superiores, tres inferiores, tres medii. Superiores, Seraphim, Cherubim, et

Throni, Medii, Dominationes, Principatus, Potestates. Inferiores, Virtutes, Archangeli, et Angeli.

*Quid appelletur ordo, et quae sit ratio nominis cuiusque.*

Hic considerandum est, quid appelletur ordo: deinde utrum ab ipsa creatione fuerit distinctio illorum ordinum. Ordo Angelorum dicitur multitudo caelestium spirituum qui inter se in aliquo munere gratiae assimilantur, sicut et in naturalium datorum munere conveniunt: verbi gratia, Seraphim dicuntur qui prae aliis ardent in caritate, Seraphim enim interpretatur ardens, vel succedens. Cherubim, qui prae

alibi in scientia eminent. Cherubin enim interpretatur plenitudo scientiae. Thronus dicitur sedes. Throni autem vocantur, ut beatus Gregorius ait (hom. 34 in Evang.), qui tanta Divinitatis gratia replentur ut in eis sedeat Deus, et per eos iudicia discernat, atque informet. Dominationes vero vocantur qui Principatus et Potestates transcendunt. Principatus dicuntur qui sibi subditos, quae sunt agenda, disponunt, eisque ad explenda divina ministeria (1) principantur. Potestates nominantur hi qui hoc ceteris potentius in suo ordine acceperunt, ut virtutes adversus eis subiectae eorum refrangentur potestate, ne homines tentare tantum valentem quantum desiderant. Virtutes vocantur illi per quos signa et miracula saepe fiunt. Archangeli qui maiora militant, Angeli qui minor.

*Quod haec nomina non propter se sed propter nos eis data sunt, quae sumpta sunt a donis gratiae, quae non habent singulariter, sed excellenter, et a praecipuis nominantur.*

Haec nomina non propter se sed propter nos eis data sunt. Qui enim sibi noti sunt contemplatione, nobis innotescunt cognominatione, et nominantur singuli ordines a donis gratiarum, quae non singulariter sed excellenter data sunt in participatione. In illa enim caelesti patria, ubi plenitudo boni est, licet quaedam data sint excellenter, nihil tamen possidentur singulariter: omnia enim in omnibus sunt, non quidem aequaliter, quia alii aliis sublimius possident, quae tamen omnes habent. Cumque omnia dona gratiarum superiores ordines sublimius et perfectius perciperent, tamen ex praecipuis sortiti sunt vocabula, inferioribus cetera refinquentes ordinibus ad cognominationem; ut Seraphim, qui ordo excellentissimus aestimatur, tam dilectionem quam cognitionem Divinitatis, et cetera virtutum dona, ceteris omnibus sublimius et perfectius percipit; et tamen ab excellentiori dono, id est a caritate, nomen accepit ille superior ordo: majus enim donum est caritas quam scientia (1 Cor. 13). Item majus est scire quam iudicare: scientia namque informat iudicium: ideoque secundus ordo a secundo dono, id est a cognitione veritatis, appellatus est, scilicet Cherubin: ita et de aliis intelligendum est. Assignatur ergo excellentia ordinum secundum excellentiam donorum; et tamen, sicut Gregorius ait, ubi supra, illa dona omnibus sunt communia. Omnes enim ardent caritate, et scientia pleni sunt, et sic de aliis. Sed superiores alii excellentes, ut iam dictum est, ipsa dona acceperunt, a quibus et nominantur. Unde Gregorius ibidem: « In illa summa civitate quisque ordo ejus » rei censetur nomine quam plenius accepit in munere. » Sed oritur hic quaestio talis. Si quisque ordo ab illo dono nominatur quod plenius possidet, tunc Cherubin in scientia praeceminet omnibus, quia a scientia nominatur. Sed qui magis diligit, plus cognoscit. Tantum enim, ut tradit auctoritas, cognoscit ubi quisque quantum diligit. Itaque Seraphim non solum in caritate, sed etiam in scientia praeceminet. Ideoque auctoritas illa sic videtur intelligenda, ut comparatio non referatur ad omnes ordines, sed ad quosdam, scilicet inferiores. Ille enim ordo non plenius Seraphim accipit scientiam in munere, sed plenius aliis ordinibus, qui sunt inferiores. Nec nominatur quisque ordo ab omni re quam plenius alii accepit, sed ab aliqua rerum quas accepit. Vel potest comparatio referri non ad ipsos ordines, sed ad alia dona, nec ad omnia alia dona, sed ad quaedam. Sicut enim homines cum plura habeant dona, quaedam aliis excellentius possident; ita forte et Angeli quibusdam numeribus magis possident, et aliis quibusdam minus.

*Utrum hi ordines ab initio creationis ita distincti fuerint.*

Jam nunc inquire: restat, utrum isti ordines a creationis initio ita distincti fuerint. Quod ita fuerint distincti a primordio suae conditionis, videtur testimonio auctoritatis insinuari, quae tradit, de singulis ordinibus aliquos ecessisse. De ordine namque superiori Lucifer ille fuit, quo nullus dignior conditus est. Apostolus etiam Ephes. 6, principatus et potestates tenebrarum nominat, ostendens de ordinibus illis ecessisse, qui cum in malis ministerium exercent, non tamen penitus nominibus suorum ordinum privati sunt. Sed non videtur illud posse stare; non enim tunc caritate ardebant, nec sapientia pollebant, neque in eis Deus sedebat; si enim hoc habuissent, non ecessissent. Non ergo tunc erant Seraphim vel Cherubin vel Throni. Ad quod dicimus, quia ante eorum quorundam non erant isti ordines, quia nondum habebant dona, in quorum participationibus conveniunt; sed

(1) Al. mysteria.

quibusdam ecessentibus, aliis apposita sunt, eisque qui ecesserunt collata fuissent eadem dona, si perstissent. Ideoque Scriptura dicit, de singulis ordinibus ecessisse aliquos: non quod fuerint in ordinibus, et postea corruerint; sed quia si perstissent, eorum aliqui in singulis fuissent ordinibus, qui et in naturae tenuitate et in forma perspicuissimos differentes gradus habebant, sicut illi qui perstiterunt. Alii enim, ut supra diximus, dist. 1, superiores, alii inferiores conditi sunt: superiores, qui magis natura subtiles et sapientia amplius perspicaces; inferiores, qui natura minus subtiles et intelligentia minus perspicaces facti sunt. Has autem invisibiles differentias invisibilium ille solus ponderare potuit qui omnia in numero et mensura et pondere disposuit (Sap. 11) id est, in seipso, qui est mensura omni rei modum praebens; et numerus omni rei speciem praebens, et pondus omnium rem ad stabilitatem trahens, id est terminans et formans et ordinans omnia (ut Augustinus dicit lib. 4 de Gen. ad lit., cap. 5).

*Utrum omnes Angeli ejusdem ordinis sint aequales.*

Praeterea considerari oportet, utrum omnes Angeli ejusdem ordinis sint aequales. Ita esse quibusdam placuit: non est hoc probabile, nec assertio dignum. Quia Lucifer, qui fuit de collegio superiorum, ipsis etiam dignior extitit qui aliis excellentiores creati fuerant. Ex quo percipitur, quod si perstisset, in ordine superiori fuisset, et aliis ejusdem ordinis dignior extitisset. Sicut enim unus est ordo Angelorum, et alter martyrum, et tamen in Apostolis alii alios sunt digniores (1); similiter et in martyribus alii alios sunt superiores: ita et in ordinibus Angelorum recte creditur esse.

*Quomodo dicit Scriptura, decimum ordinem ex hominibus compleri, cum non sint nisi novem ordines Angelorum.*

Notandum etiam, quod decimus ordo legitur de hominibus restaurandus: sed cum non sint nisi novem ordines, nec plures fuissent, etiam si illi perstissent qui ecesserunt; movent lectores, quomodo Scriptura (2) dicit, decimum ordinem compleri ex hominibus Gregorius namque dicit, ubi supra, homines assumendos in ordinem Angelorum, quorum alii assumuntur in ordinem superiorum, qui scilicet magis ardent caritate; alii in ordinem inferiorum, qui scilicet minus perfecti sunt. Ex quo apparet non esse de hominibus restaurandum decimum ordinem, tanquam novem sint Angelorum, et decimus hominum: sed homines pro qualitate meritorum statuendos in ordinibus Angelorum. Quod ergo legitur decimus ordo completus de hominibus, ex tali sensu dictum fore accipi potest, quia de hominibus restaurabitur quod in Angelis lapsus est, de quibus tot corruerunt, ut posset fieri decimus ordo. Propter quod Apostolus dicit, omnia restaurari in Christo quae in caelis et quae in terris sunt: quia per Christum redemptionem est humanum genus, de quo fit reparatio ruinae aedificatae. Tamen non minus salvaretur homo, si Angelus non ecessisset.

*Quod homines assumuntur juxta numerum stantium, non lapsorum.*

Non enim juxta numerum eorum qui ecesserunt, sed eorum qui permanserunt, homines ad beatitudinem admittuntur. Unde Gregorius (loco cit.): « Suprema illa civitas est » Angelis et hominibus constat: ad quam eroduntur tantus » humani generis ascendere, quantos illic contingit Angelos » remansisse, sicut scriptum est in Cantico Deuteronomii » (cap. 32, 8): « Statuit terminos populorum, juxta numerum » Angelorum Dei (3). »

*Quod quidam putant, secundum numerum lapsorum Angelorum, homines reparandos.*

A quibusdam tamen putatur quod homines reparantur juxta numerum Angelorum qui ecesserunt; ut illa caelestis civitas nec suorum civium numero privetur, nec majori copia regnet. Quod Augustinus in Eucher. (cap. 29), sentire videtur, asserens de hominibus plus salvari quam corruit de Angelis, sed non minus, ita dicens: « Suprema Hierusalem » mater nostra, civitas Dei, nulla civium suorum numero-

(1) Al. in apostolis aliis digniores.

(2) Scriptura Patrum, vel auctoritatem sanctorum intelligo. Sed quia hoc dixerit non coarctavit. Et dicit. P. Nicolai.

(3) Nicolai: Ita septuaginta Vulgata veros: « Constituit » terminos populorum juxta numerum filiorum Israel. »

tate fransibitur; aut uberior etiam copia fortasse regnabit. Neque enim numerum aut sanctorum hominum aut innumerandum demouimus novimus, in quorum locum succedentes filii catholice matris, quae sterilis apparebat in terris, in ea pace de qua illi ecesserunt, sine ullo tempo-

ris termino permancebunt. Sed illorum civium numerus, sive qui est, sive qui fuit, sive qui futurus est, in contemplatione ejus artificis est qui vocat ea quae non sunt, tanquam ea quae sunt. « Ecce aperte dicit, non minus de hominibus salvari quam corruit de Angelis; sed plus non asserit.

### Divisio textus.

Determinatis his quae pertinent ad statum creationis Angelorum, et ad distinctionem eorum per conversionem et aversionem, hic determinat ea quae pertinent ad dignitatem honorum; et dividitur in partes duas: in prima determinat de distinctione ordinum; in secunda determinat quosdam actus qui sequuntur ordines distinctos, 10 dist.: *Hic etiam investigandum est, utrum omnes illi caelestes spiritus ad exteriora militanda militent.* Prima in duas: in prima determinat ordinum Angelorum distinctionem; in secunda ostendit quomodo homines assumuntur de ordinibus Angelorum, ibi: *Est notandum quod decimus ordo (1) legitur de hominibus restaurandus.* Prima in tres: in prima ostendit ordinum distinctionem; in secunda distinctionis principium quantum ad durationem, ibi: *Jam nunc inquire restat, utrum et isti ordines a creationis initio ita fuerint distincti;* in tertia distinctionis modum quantum ad aequalitatem, ibi: *Praeterea considerari oportet utrum omnes Angeli ejusdem ordinis aequales sint.* Circa primum tria facit: primo ponit ordinum distinctionem; secundo assignat distinctionis rationem, ibi: *Hic considerandum est quid appellatur ordo;* tertio assignat causam nominationis ipsorum, ibi: *Haec nomina non propter se, sed propter nos eis data sunt;* et circa hoc duo facit: primo determinat veritatem; secundo excludit objectionem, ibi: *Sed oritur hic quaestio talis.*

Notandum est etiam, quod decimus ordo legitur de hominibus reparandus. Hic ostendit quomodo homines ad Angelorum ordines assumuntur; et circa hoc duo facit: primo ostendit per quem modum assumuntur, utrum ad unum ordinem desinum, vel ad omnes novem; secundo ostendit eorum qui assumuntur numerum, ibi: *Non enim juxta numerum eorum qui ecesserunt, sed eorum qui permanserunt, homines ad beatitudinem admittuntur;* ubi duo facit: primo ostendit veritatem; secundo excludit contrarietatem, ibi: *A quibusdam tamen putatur quod homines reparantur juxta numerum Angelorum qui ecesserunt.*

### QUAESTIO I.

Hic quaeruntur octo: 1.º quid sit hierarchia; 2.º de actibus hierarchiae; 3.º de distinctione hierarchiarum et ordinum; 4.º de nominatione ordinum distinctorum; 5.º de distinctione vel aequalitate personarum in uno ordine existentium; 6.º de generatione (2) hierarchiarum; 7.º de principio ordinum; 8.º de eorum restauratione per homines facta.

### ARTICULUS PRIMUS.

*Utrum definitio hierarchiae data a Dionysio, sit conveniens.*

Ad primum sic proceditur: et ponitur definitio Dionysii in 4 cap. cael. Hierar.: *Hierarchia est divinus ordo et scientia et actio, deiforme, quantum possibile est, similans (1), ad inditas ei divinitus illuminationes proportionabiliter in Dei similitudinem conscendens.* 1. Videtur autem quod sit incompetens. Quia definitio nihil superfluum debet continere. Sed ipse alibi (2) definit hierarchiam dicit: *Hierarchia est ad Deum, quantum possibile est, unitas et similitudo.* Cum ergo in praesignata descriptione praeter divinam similitudinem multa ponantur, videtur quod sint superflua.

2. Praeterea, pars non debet poni in definitione totius, ad minus sicut genus. Sed ordo est pars hierarchiae, cum unaquaque hierarchia tres ordines continet. Ergo videtur inconveniens dicere: *Hierarchia est ordo.*

3. Praeterea, in Angelis non tantum est ordo secundum scientiam, sed etiam secundum alia dona et naturalia et gratuita; quae omnia excellentius sunt in superioribus quam in inferioribus. Ergo sicut ponit scientiam, debuit alia dona ponere.

4. Praeterea, actio pertinet ad ministrantes. Sed hierarchia est communis ministrantibus et assistentibus. Ergo videtur quod describat commune per proprium: quod est contra artem definitionum.

5. Praeterea, idem non potest poni in diversis generibus non subalternatim positus. Ergo videtur, cum scientia et actio et ordo non subalternentur invicem, quod inconveniens assignantur hierarchiae tanquam genera in praedicta descriptione.

6. Praeterea, in divinis personis non est ordo scientiae et actionis, cum sit una scientia et actio trium. Hoc autem pertinet ad rationem hierarchiae, quod sit ordo scientiae et actionis. Ergo videtur quod non similet deiforme (3).

7. Praeterea, idem est deiformitas et similitudo divina. Ergo videtur esse verborum inculcatio, cum dicit: *In divinam similitudinem ascendens*, postquam dixerat: *Deiforme similans.*

Solutio. Respondeo dicendum, quod hierarchia dicitur quasi sacer principatus a hieron (4), quod est sacerum, et archon, quod est princeps. In omni autem principatu requiritur gradus potestatis et finis; unde in sacro principatu oportet hujusmodi sacra et divina esse: et ideo, sicut in principatu

(1) Nicolai: deiformi quam possibile est assimilans.

(2) Quod subiungitur, sumptum est ex cap. 1 de cael. Hier., quibus ibi non hierarchia ipsa, sed deificatio, sic dicitur: ex hierarchia tamen et deificatio intelligitur esse, ut ex ibi praemisissis colligitur (Ex. dicit. P. Nicolai).

(3) Al. similiter deiformi. Nicolai autem: quod non ac similiter deiformi.

(4) Al. hieros et infra arcos.

(1) Al. divinus ordo.

(2) Forte de connexione.

saecularis finis est ut subiecta multitudo pacifice disponatur ad bonum intentum a Principe, sicut patet in exercitu, qui, secundum Philosophum (11 Metaph., text. 32), ordinatur ad bonum ducis sicut ad finem ultimum; ita oportet quod in sacro principatu finis sit assimilatio ad Deum. Hunc autem finem non est possibile Angelos consequi nisi per ordinatam actionem, ad quam exigitur ordinata potestas et scientia dirigens: et ideo in definitione hierarchieae ponitur ordo, in quo exprimitur gradus potestatis, et scientia sicut dirigens, et actio sicut ad finem inducens, et Dei similitudo sicut finis ialentus.

Ad primum ergo dicendum, quod finis est causa causarum: et ideo definitio quae sumitur ex fine, formalior est inter omnes definitiones, et medium demonstrans eas; et ideo illa descriptio hierarchieae: *Est ad Deum unitas et similitudo*, est sicut definitio quae est medium demonstrationis. Haec autem, *Hierarchia est ordo, scientia, et actio*, si nihil addatur, est quasi demonstrationis conclusio, quia includit essentialia principia hierarchieae; unde Dionysius eam ex praedicta concludit. Sed illa quae posita est, perfecta est, quia comprehendit utrumque; unde est quasi demonstratio positione differens.

Ad secundum dicendum, quod ordo potest sumi dupliciter: vel secundum quod nominat unum gradum tantum, sicut qui sunt unius gradus, dicuntur unius ordinis; et sic ordo est pars hierarchieae: vel secundum quod nominat relationem quae est inter diversos gradus, ut ordo dicatur ipsa ordinatio; et sic sumitur quasi abstracte, et sic ponitur in definitione hierarchieae; primo autem modo sumitur conerctive, ut dicatur ordo unius gradus ordinatus.

Ad tertium dicendum, quod sicut anima in corpore quendam effectum inducit immediate in omnibus membris, ut esse, in quantum est forma corporis, alium autem inducit in uno membro mediante alio, ut motum; ita etiam Deus in omnibus ordinibus caelestis hierarchieae immediate inducit vitam naturae, gratiae et gloriae; sed ad executionem officiorum divinorum movet eos ordinate, per primos medios, et per medios ultimos: et ideo non ponitur natura vel gloria in definitione hierarchieae, sed scientia, velut dirigens actionem in divinis officis.

Ad quartum dicendum, quod actio circa nos exercita, est propria ministrantium, quae non ponitur in definitione hierarchieae; sed actio cognitionis (1), prout significat transfusionem percepti luminis a Deo ex uno in alium (2), communis est omnibus.

Ad quintum dicendum, quod Dionysius non intendit ordinare definitionem, sed principia essentialia hierarchieae tangere: quorum aliquod est sicut materiale, per modum generis se habens, scilicet ordo; alia vero sunt sicut formalia complementa rationem hierarchieae per modum differentiae; quorum primum est ipsa receptio divini luminis, quae in scientia importatur, quia scientia illa est secundum receptionem divini luminis; et secundum est eius transfusio in alterum, quam designat actio; et tertium est consecutio finis in Dei similitudinem; et sic patet quod semper sequens est formale respectu praecedentis. Unde si debet ordinate tradi definitio,

(1) *Al.* communis.

(2) *Al.* ab una in alium. *Nicolai* a Deo in alium.

potest sic dici, quod hierarchiea est divinus ordo secundum scientiam (1) et actionem etc.

Ad sextum dicendum, quod secundum quosdam in divinis personis est quaedam hierarchiea, quam dicunt supercaelestem, quae attenditur secundum ordinem naturae in personis divinis, quam assimilant hierarchiea caelestis Angelorum et subcaelestis hominum. Sed hoc non est conveniens, nec secundum intentionem Dionysii: quia in divinis personis principatum ponere unius ad alterum, est haeticum; aut quod Pater purget Filium, vel illuminet vel perficiat, vel quod id quod Patris est, recipiatur in Filio inferiori modo: quae tamen requiruntur ad rationem hierarchieae, secundum intentionem Dionysii et secundum vocabuli significationem. Et ideo dicendum est aliter; scilicet quod, simulat deiforme, in quantum per lumen perceptum divinae claritati assimilatur, non quidem per equiparantiam, sed secundum suam proportionem: propter quod dicit: *Quantum possibile est*. Omnis etiam perfectio creaturae est similitudo divinae bonitatis, licet quaedam sit expressior alia.

Ad septimum dicendum, quod alicui agenti vel imprimenti, potest aliquid recipiens assimilari dupliciter: vel secundum formam tantum; vel secundum formam et actionem; sicut aliquid illuminatur a sole, ut etiam alia illuminet ad similitudinem solis, sicut luna; et haec est assimilatio secundum convenientiam in forma et actione. Alia autem illuminatur ut in seipsis luceant, sed lumen in alterum non transfundant, ut terrestria colorata, quia color est aliquid lucis. Sic etiam assimilantur Angeli Deo in receptione divini luminis; et haec assimilatio ostenditur in hoc quod dicit: *Deiforme, in quantum possibile est, similans*; et etiam in transfusione ejusdem in alios; et hoc ostenditur cum dicitur: *Ad inditas illuminationes*, idest secundum virtutem et regulam datarum illuminationum ascendens in Dei similitudinem, operando in alios secundum suam proportionem; et ideo nominat ascensum, quia in hoc est perfectio similitudinis, et omnium divinitus est Dei cooperatores fieri, sicut ibidem dicit Dionysius: propter quod etiam Philosophi posuerunt finem intelligentiarum moventium orbes (quem intendunt) assimilationem divinam in causando. Et sic patet quod prima similitudo respondet scientiae, sed secunda actioni.

## ARTICULUS II.

### Utrum unus Angelus purget alium.

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod unus Angelus alium non purget. Purgatio enim non est nisi per gratiam. Sed solius Dei est dare gratiam. Ergo ipse solus purgat.

2. Praeterea, purgatio (2) non est nisi ab immunditia. Sed in Angelis bonis post casum malorum, nulla remansit immunditia. Ergo non est ibi purgatio.

3. Item, videtur quod nec illuminatio unius per alterum fiat. Quia informare mentem est solius Dei, ut ait Augustinus (lib. 6 de Trin.). Sed illuminari non potest Angelus, nisi mens sua informetur.

(1) *Al.* conscientiam.

(2) *Al.* proportio.

Ergo videtur quod unus Angelus alium non illuminet.

4. Praeterea, sicut habetur Matth. 25, 10, *Magister vester unus est Christus*; ubi dicit Augustinus, (1) quod ipse solus est qui interiori docet. Sed illuminatio per modum ejusdem doctrinae. Ergo videtur quod solus Deus mentem Angeli illuminet.

5. Praeterea, omnes Angeli beatitudinem suam habent ex hoc quod immediate vident Deum. Sed Deus est sufficiens medium ad omnium cognitionem. Ergo videtur quod unus alium non illuminet.

6. Praeterea, si unus illuminat alium, aut hoc facit creando novum lumen in mente ejus, aut transmutando lumen a Deo receptum. Sed primum est haeticum, cum Angeli non sint creatores. Secundum autem videtur impossibile, nisi ponatur aliquid medium deferens, sicut in illuminatione corporali: quod ibi non est etiam facile fingere. Ergo videtur quod unus alium non illuminet.

7. Item, videtur quod nec perficiat. Quia, ut supra, in 4 dist., dictum est, perfectio quae possibilis est in Angelo, est vel naturae conditae, vel glorificatae. Sed neutra potest esse in Angelo ab Angelo. Ergo videtur quod unus alium non perficiat.

8. Praeterea, nulla perfectio potest esse in Angelo nisi secundum receptionem divini luminis. Sed haec receptio est per illuminationem. Ergo perfectio ab illuminatione non differt.

Solutio. Respondeo dicendum, quod actio non potest esse nisi secundum exigentiam rei cuius est actio. Cum autem hierarchiea perficiatur in scientia, ut ex definitione patet, oportet ut actio hierarchiea in transfusione scientiae consistat: unde dicit Dionysius (7 cap. cael. Hier.), quod purgatio, illuminatio et perfectio, est divinae scientiae assumptio. Ad scientiam autem concurrunt duo in sui acquisitione; scilicet exclusio contrarii vel privationis, et consummatio ejus; sed est etiam in acquisitione ejuslibet formae. Sed consummatio scientiae in duobus consistit, sicut et visio corporalis ad quam requiritur lumen sub quo videatur visibile, et consequitur cognitio ipsius visibilis: similiter etiam per lumen intellectuale habetur cognitio intellectiva. Ergo quantum ad remotionem privationis est purgatio, quantum ad influentiam luminis est illuminatio; sed quantum ad cognitionem consequentem, in quam dirigit lumen sicut in ultimum terminum, est perfectio; et propter hoc perfectiones a Dionysio dicuntur, secundum traditionem sacrarum doctrinarum.

Ad primum ergo dicendum, quod purgatio a culpa est per gratiam; sed a nescientia est per lumen doctrinae: et hoc etiam ab alio esse potest quam a Deo.

Ad secundum dicendum, quod purgatio quae est in Angelis, non est ab immunditia, sed a dissimilitudinis confusione, ut dicitur in 3 cael. Hierar.: vel a nescientia, ut dicitur in 6 cap. cael.

(1) Non in Glossa super Matth. nec in Commentario quem nullum talem scripsit, sed tract. 5 in 4 epist. Joannis cum explicat haec verba versus finem: *Uellus docet vos de omnibus*; quorum occasione refert illud Matthaei 22: *Unus est Magister vester, qui est Christus*; et addit: *Interior ergo Magister est qui docet. Christus docet, inspiratio ipsius docet; ubi illius inspiratio non est formosec inanimiter perstreperunt verba*; Ex edit. P. Nicolai.

lest. Hier., et haec duo in idem redeunt; confusio enim intellectus est ex hoc quod est in potentia respectu plurium; et in hoc dissimilis est a primo intellectu, scilicet divino, cui nulla possibilitas admiscetur. Per lumen ergo receptum a Deo mediante superiori Angelo, liberatur intellectus angelicus ab hac dissimilitudinis confusione, in quantum terminatur ad unum; cui fortius inhaeret, quanto magis medium cognitionis efficax est: sicut patet in eo qui nescit quam partem contradictionis eligit; sed intento medio probabili, magis ad unam fleetur; sed addito medio demonstrativo, firmatur in illo.

Ad illud quod postea de illuminatione quaeritur, dicendum, quod circa hoc contrarie quidam opinati sunt. Quidam enim dixerunt, Angelos inferiores nunquam essentiam Dei videre; sed per illuminationem superiorum, qui eum immediate vident, Dei notitiam capere: cui obviat quod dicitur Matth. 18, 10: *Angeli eorum semper vident faciem Patris mei*; ubi loquitur de Angelis inferioris ordinis, hominibus ad custodiam deputatis. Alii vero e contrario dicunt, Angelos omnes immediate a Deo illuminationem recipere, negantes inferiores a superioribus illuminari, et negantes totum hoc quod Dionysius de Angelis tradit auctoritatibus sacrae Scripturae probatum, et consonum philosophorum doctrinae. Unde mediam viam eligentes, dicimus, omnes quidem Angelos essentiam divinam immediate videre, ex quo beati stant; sed non est necessarium quod qui videt causam, videt omnes ejus effectus, nisi ipsam secundum totam potentiam comprehendat; sicut Deus seipsum comprehendens, omnia cognoscit; aliorum autem qui ipsum vident non comprehendunt, unusquisque tantum plura in eo cognoscit, quanto ipsum plenus capit fruitione gloriae; sicut etiam ex principiis speculativis qui melioris intellectus est, plures conclusiones elicere potest. Unde in his divinis effectibus pertinentibus ad statum naturae vel gratiae, quae per Angelorum officia dispensantur, superiores inferiores illuminant et instruunt, ut expresse habetur in 7 cael. Hier., et in principio 4 de divinis Nominibus.

Quod ergo tertio obijeit, quod mentem solus Deus formare potest, dicendum, quod verum est justificando per gratiam; sed de hac formatione nihil ad praesens.

Ad quartum dicendum, quod sicut in actionibus naturalibus inferius agens non habet efficaciam in productione effectus nisi per virtutem agentis primi, quae vehementius imprimi in effectum; ita etiam in intellectualibus inferior illuminans nihil potest efficere nisi per virtutem primi illuminantis; et propter hoc ipse Deus est qui omnes docet; nec tamen excluditur ab aliis illuminatio, sicut nec ab agentibus naturalibus naturalis actio. Vel dicendum quod docere proprie dicitur qui in cognitionem rei ducit. Sicut autem in cognitionem coloris sensibilem pervenit homo ex duobus, scilicet ex visibili objecto, et ex lumine sub quo videtur (unde et uterque dicitur demonstrare rem, scilicet qui lumen praeparat, et qui objectum repraesentat) ita etiam ad cognitionem intellectualem duo exiguntur; scilicet ipsum intelligibile, et lumen per quod videtur; et ideo dupliciter dicitur aliquis docere; vel sicut proponens intelligibile, vel sicut praebens lumen ad intelligendum. Hoc autem lu-